

ЄСПЛ в Україні. Визначальну роль у цьому процесі належить КСУ, який за допомогою узгодження і гармонізації своєї практики і ЄСПЛ у сфері захисту прав людини може в межах Конституції України і її національної ідентичності формувати правові стандарти, які відображатимуть ідею людиноцентризму і, в такий спосіб, створювати підґрунтя для поступового визнання прецедентного права в Україні.

Використані джерела

1. Савенко М. І. Методологічні засади інтерпретації правових норм / М. І. Савенко // Матеріали міжнародного семінару «Юридична методологія основа гармонізації законодавства України до законодавства ЄС (13–14 листопада 2003 р.)». – Київ, 2003.
2. Шевчук С. Узгодженість практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України / С. Шевчук // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4–5.
3. Хорольський Р. Застосування закону із нечітким змістом: досвід США та європейських судів (Європейського суду з прав людини, Суду Європейських співтовариств) і можливість його застосування в Україні / Р. Хорольський // Матеріали міжнародного семінару «Юридична методологія основа гармонізації законодавства України до законодавства ЄС (13–14 листопада 2003 р.)». – Київ, 2003.
4. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Київ : Реферат, 2006.
5. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – Київ : Реферат, 2007.
6. Шевчук С. Суди загальної юрисдикції часто не бачать фундаментально природи конституційних прав та застосовують закони / С. Шевчук // Закон і бізнес. – 2016. – № 48 (1294).

Білак М. В. Формування Конституційним Судом України правових стандартів людиноцентричної спрямованості

У статті досліджується питання запровадження принципу дружнього ставлення до міжнародного права в практиці конституційного судочинства, його людиноцентричну спрямованість. Розкривається природа вказаного принципу, його теоретико-практичне значення для практики здійснення захисту прав і свобод людини та громадянина судами України. У контексті нашої теми порушуються питання взаємодії практики Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України.

Ключові слова: людиноцентризм, принцип дружнього ставлення до міжнародного права, суд.

Білак М. В. Формирование Конституционным Судом Украины правовых стандартов человекоцентрической направленности

В статье исследуется вопрос внедрения принципа дружественного отношения к международному праву в практике конституционного судопроизводства, его человекоцентрическую направленность. Раскрывается природа указанного принципа, его теоретико-практическое значение для практики осуществления судами Украины защиты прав и свобод человека и гражданина. В контексте исследованной темы поднимаются вопросы взаимодействия практики Европейского суда по правам человека и Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: человекоцентризм, принцип дружественного отношения к международному праву, суд.

Bilak M. The Constitutional Court of Ukraine's formation of person-centric legal standards

This article discusses the issue of a person-centric orientation in the application of the principle of a friendly approach to international law in the practice of Ukraine's system of constitutional justice. The nature of this principle is explored, particularly the implications of its theoretical and practical application for protecting rights and freedoms in Ukraine's courts. In this context, the relationship between the practice of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine are considered.

Key words: person-centred, principal of a friendly approach to international law, judiciary.

УДК 342.55

*Ніна Анатоліївна Мяловицька,
професор кафедри конституційного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Вибори в демократичній державі є результатом реалізації громадянами наданого їм виборчого права. Вибір виборчої системи впливає не тільки на обрання представників, а й на характер і кількість політичних партій, а в більш широкому значенні – й на державну систему. Проблеми пошуку оптимальної виборчої системи на виборах представницьких органів влади та місцевого самоврядування України не втратила своєї актуальності, що підтверджується постійними змінами виборчих законів, а разом із ними і виборчої системи. У зв'язку з цим важливим видається аналіз сучасних виборчих систем європейських країн, які пройшли довгий і складний шлях формування.

Вагомий внесок у наукову розробку аналізу виборчих систем зробили такі українські вчені, як М. Афанасьєва, Н. Богашева, Ю. Ключковський, О. Копиленко, О. Марцеляк, О. Петришин, В. Погорілко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

У юридичній літературі домінує два підходи до розуміння та трактування категорії «виборча система». У широкому значенні це поняття ототожнюють із категоріями «вибори», «виборчий процес», «виборче право». В українській «Юридичній енциклопедії» подано таке визначення виборчої системи: це «порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав, який ґрунтується на принципах виборчого права» [1, с. 362].

Досить вдалою видається класифікація, запропонована М. Афанасьєвою, у якій вона узагальнила існуючі погляди в науці конституційного права щодо визначення виборчої системи у широкому значенні залежно від того, які елементи виокремлюються як складові, виділивши при цьому такі групи: 1) виборча система як сукупність принципів; 2) виборча система як сукупність правових норм; 3) виборча система як сукупність суспільних відносин; 4) виборча система як сукупність усіх видів виборів; 5) виборча система як сукупність суб'єктів, які беруть участь у виборах і правовідносинах, що між ними виникають [2, с. 22].

Серед науковців немає єдності і щодо визначення категорії «виборча система» у вузькому значенні. В. Шаповал звертає увагу, що вузьке розуміння поняття виборчої системи випливає з українського законодавства, посилаючись на назву розділу III Конституції України, і на його думку, виборча система – це спосіб визначення результатів виборів [3, с. 82].

На наше переконання, поняття виборчої системи у вузькому значенні охоплює лише частину змісту поняття «виборчої системи» у широкому значенні й означає певний спосіб підбиття підсумків голосування та їх оцінки.

Варто зазначити, що зарубіжні науковці, розглядаючи поняття «виборча система», не виокремлюють широкий та вузький підходи. Виборчу систему вони розуміють як систему організації виборів парламенту, структура якої встановлена законом і визначає, яка партія отримає право на управління державою. Проте в переважній більшості праць термін «electoral system» вживають як синонім поняття «система голосування», тобто мається на увазі виборча формула. В інших дослідженнях під виборчою системою розуміють норми виборчого закону, що визначають результати виборчого процесу: виборчу формулу, структуру бюлетеня та організацію округів, тобто те, що дає змогу трансформувати голоси виборців у парламентські мандати, які отримують партії і кандидати [4, с. 15].

У конституційному законодавстві європейських країн закріплені три види виборчих систем – мажоритарна, пропорційна і змішана. Найстарішою є мажоритарна система. Вона може використовуватися на виборах колегіальних та одноосібних органів, допускає різні модифікації виборчих округів, суперництво кандидатів і партійних списків. У багатьох європейських країнах її застосовують для заміщення місць в усіх виборчих органах або для обрання окремих органів.

Існує декілька різновидів мажоритарної виборчої системи. Найбільш типові її моделі передбачають суперництво конкретних кандидатів, які представляють різні політичні партії або виборчі блоки та балотуються в одномандатних округах. Однією з них є англійська модель – мажоритарна система відносної більшості. Вона традиційно застосовується у Великій Британії та інших країнах Співдружності й передбачає обрання того кандидата, який набирає голосів більше, ніж будь-хто з його суперників окремо. Друга модель – французька (мажоритарна система абсолютної більшості). Вона досить часто застосовується на президентських виборах, зокрема в Австрії, Франції та ін. Для обрання президентом кандидатіві необхідно набрати у першому турі виборів 50 % голосів плюс 1 голос виборців. Третью, досить рідкісною моделлю, є мажоритарна система кваліфікованої більшості, відповідно до якої кандидат має набрати законодавчо встановлене число голосів. Наприклад, кандидатіві на пост президента Азербайджану необхідно одержати 2/3 голосів виборців, які взяли участь у голосуванні [5, с. 152].

Мажоритарна система результативна і проста у застосуванні. Водночас слід зазначити, що вона не відображає плюралізму суперечливих інтересів у суспільстві та політичних сил, які ці інтереси представляють.

Пропорційна виборча система передбачає, що депутатські мандати розподіляються до кількості та часток голосів, поданих на виборах за список кандидатів певної партії або блоку партій чи інших виборчих об'єднань. Може бути застосована лише у багатомандатних і загальнодержавних (національних) округах.

Для пропорційного розподілу мандатів найчастіше використовується метод виборчої квоти і метод дільників. За квотним принципом обираються парламенти Австрії, Великої Британії, Швеції, Швейцарії та ін. Пропорційні виборчі системи можна класифікувати залежно від того, чи передбачають вони голосування лише за партійні списки чи допускають також голосування за окремих кандидатів. Розріз-

няють «зв'язані» списки, в яких черговість розташування кандидатів жорстко визначається партією, а виборець уповноважений проголосувати лише за список в цілому, та «вільні» списки, коли виборець може виразити свої уподобання відносно запропонованих партією кандидатур або доповнити список.

Застосування пропорційної виборчої системи пов'язане з виникненням певних труднощів і проблем, особливо якщо в країні немає великої і впливової партії або блоку партій, котрі при цій виборчій системі здатні задовольнити стійку абсолютну більшість голосів.

Змішана виборча система передбачає схрещування елементів як пропорційної, так і мажоритарної систем. Вона застосовується в Азербайджані, Болгарії, Грузії, Італії та ін. Розрізняють два її різновиди. Перший ґрунтується на переважному використанні пропорційної системи. Її застосовують, наприклад, для формування складу парламенту Греції та називають посиленою пропорційною системою. Другий різновид змішаної виборчої системи відзначається переважним використанням мажоритарної системи. Така система запроваджена, зокрема, в Італії законом від 4 серпня 1993 р., у якому передбачено, що вибори до обох палат парламенту відбуваються із застосуванням правил і мажоритарної, і пропорційної систем [6, с. 225].

Так, підсумовуючи аналіз сучасних виборчих систем країн Європи, можна дійти таких висновків. При виборі оптимальної виборчої системи жодну з них не можна вважати завершеною і досконалою, кожна має свої позитивні і негативні риси, однак вони можуть братись до уваги лише у зв'язку з особливостями державного устрою країни.

Виборча система має бути бездоганною з юридичного погляду, стабільною і відповідати інтересам всього суспільства. Однак, як свідчить практика прийняття виборчого законодавства у деяких країнах, політичні партії, що мають більшість мандатів у представницькому органі, намагаються зберегти або створити таку виборчу систему, яка надавала б їм найбільші переваги. Для них найкращою є та система, яка гарантує їм максимум місць. Тому для того, щоб уникнути безпідставних або суб'єктивних змін до чинної в країні виборчої системи, бажано основні положення про неї закріпити в конституції або принаймні у виборчому кодексі держави, як це зроблено у Білорусі [7] та Польщі [8].

У межах реформування конституційних засад виборчого законодавства України, як зазначає О. Копиленко, необхідно зосередитися на двох основних завданнях. «По-перше, слід адаптувати наявну нормативну базу до європейських стандартів. Зокрема, йдеться про положення Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, окремі універсальні акти органів Ради Європи, Кодекс належної практики у виборчих справах та інші документи Венеціанської комісії. У цьому контексті слід також взяти до уваги практику Європейського суду з прав людини. По-друге, необхідно розглянути можливість імплементації адресних рекомендацій для України, які було викладено у резолюціях Ради Європи щодо ситуації в Україні та висновках Венеціанської комісії стосовно чинних виборчих законів та наданих на її розгляд законопроектів» [9, с. 50].

Виборча система може удосконалюватися лише за певними високими критеріями. Ж.-П. Жакке вважає, що такими критеріями є категорії «справедливість» та «ефективність», які виходять за межі правових наук. На його думку, пропорційна система дає змогу найточніше репрезентувати громадську думку. Тому можна говорити, що вона більш справедлива порівняно з іншими системами. Однак її застосування пов'язане з труднощами у формуванні уряду, яке відбувається у пошуках постійних компромісів і внутрішніх дискусіях. У цьому полягає недостатня ефективність цієї системи.

Мажоритарна система дає змогу утворювати стабільну і згуртовану урядову більшість. Вона сприяє ефективній діяльності уряду і дає можливість виборцям у кінці терміну повноважень виборчого органу визначитися з оцінкою урядової політики [10, с. 86–87].

Отже, оптимальною, на нашу думку, є така виборча система, яка забезпечувала б ефективність діяльності уряду, пропонуючи новим течіям громадської думки долучатися до сфери політики.

У зв'язку з цим доречно зазначити, що вимоги щодо ефективності урядової діяльності досягаються також іншими, ніж виборча система, засобами, зокрема встановленням правил, які визначають відносини між виконавчою та законодавчою гілками влади.

Використані джерела

1. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.
2. *Афанасьєва М. В.* Виборча система: поняття та сучасне розуміння / М. В. Афанасьєва // *Юридичний вісник*. – 2012. – № 1. – С. 21–31.
3. *Шаповал В. М.* Проблема демократичності виборчої системи України у контексті рішень Конституційного Суду України / В. М. Шаповал // *Вибори та демократія*. – 2008. – № 4 (18). – С. 82–84.
4. *Посібник з розробки виборчих систем* / Е. Рейнольдс, Б. Рейлі [та ін.] ; Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (International IDEA, Stockholm) ; пер. з англ. – Київ : Нора-друк, 2003. – 168 с.
5. *Конституции государств Европы* : в 3 т. / под. ред. Л. А. Окунькова. – М. : НОРМА, 2001. – Т. 1. – 824 с.

6. *Сравнительное конституционное право* : учеб. пособ. / отв. ред. В. Е. Чиркин. – М. : Международные отношения, 2002. – 448 с.
7. *Избирательный кодекс* Республики Беларусь. – Мн. : Амалфея, 2007. – 200 с.
8. *Выборчий кодекс* Республики Польша від 5 січня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sejm.dok.pl/pravo/kodeks/kodeks.html>
9. *Копиленко О. Л.* Удосконалення виборчої системи в контексті конституційної реформи / О. Л. Копиленко // Конституція і виборчий процес в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 червня 2015 р.). – Київ : Юридична думка, 2015. – С. 47–51.
10. *Жакке Ж.-П.* Конституционное право и политические институты : учеб. пособие / Ж.-П. Жакке ; пер. с франц. – М. : Юристь, 2002. – 365 с.

Мяловицька Н. А. Особливості застосування виборчих систем у країнах Європи

У статті досліджуються поняття виборчої системи, два підходи щодо розуміння і трактування категорії «виборча система». Розглядаються три види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна і змішана, та їх різновиди, а також шляхи вибору оптимальної виборчої системи.

Ключові слова: виборча система, вибори, виборчі права, політичні партії, представницькі органи.

Мяловицкая Н. А. Особенности применения избирательных систем в странах Европы

В статье исследуются понятие избирательной системы, два подхода к пониманию и практике категории «избирательная система». Рассматриваются три вида избирательных систем: мажоритарная, пропорциональная и смешанная, а также пути выбора оптимальной избирательной системы.

Ключевые слова: избирательная система, выборы, избирательный процесс, избирательные права, политические партии, представительные органы.

Myalovytska N. Features of the use of electoral systems in the countries of Europe

The article explores the concept of the electoral system, two approaches to understanding and practice of the category «electoral system». Three types of electoral systems are considered: majority, proportional and mixed, as well as ways of choosing the optimal electoral system.

Key words: electoral system, elections, electoral process, electoral rights, political parties, representative bodies.

УДК 340.1; 342.01; 342.5

*Олександр Васильович Батанов,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного права
та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор*

**ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ У МУНІЦИПАЛЬНОМУ ПРАВІ:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ**

Визнання наприкінці ХХ – напочатку ХХІ ст. на міжнародному рівні місцевого самоврядування як основи будь-якого демократичного ладу, з одного боку, значною мірою посилює тенденцію глобалізації доктрини місцевого самоврядування та муніципального права, яка особливо рельєфно спостерігається у сучасних євроінтеграційних процесах, та, з другого боку, вкотре засвідчило той факт, що більшість прав людини реалізується та захищається на локальному рівні, переконливо підтверджуючи правильність одного з девізів Дня Землі – «Мисли глобально, дій локально!».

Втім, незважаючи на формування глобалістичного дискурсу, конвенціоналізація якого свідчить про загальнонауковий інтерес до феномена глобалізації, розробка цієї проблематики залишається фрагментарною. Особливо відчутний дефіцит належного осмислення глобалізації з погляду теорії місцевого самоврядування, муніципального права та сучасного муніципалізму. Адже стрімкий розвиток муніципального права у сучасних демократіях, триумфальний рух принципів субсидіарності, регіоналізації та децентралізації, який відбувся у період після Другої світової війни в Європі та США, породив тенденцію муніципалізації конституційного життя зокрема та правових систем загалом. Свідченням цього є становлення системи муніципальних прав людини, механізмів їх гарантування і захисту, що є основою для соціального гомеостазису територіальної громади, який, з одного боку, є невід’ємною характеристикою організації та діяльності місцевого самоврядування на певній території та, з другого боку, властивістю сучасного муніципального права, яке, зі свого боку, виконує специфічну гомеостазисну роль у процесах формування соціально-правової державності та громадянського суспільства.

Субсидіарність організації влади тим самим протиставляється тенденціям у напрямі авторитарної централізованої держави та розглядається передумовою устрою, що базується на свободі: держава, яка дотримується принципу субсидіарності, гарантує своїм громадянам свободу і незалежність; місцеве і